

I, 43-44; IV, 83-87; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, I, 89-90; İbn Şâs, *İkhdü'l-cevâhiri's-semîne* (nşr. Hâmid Lahmer), Beyrut 2003, I, 115-116; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1997, II, 283-289; IX, 489-507; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *el-'Aziz şerhu'l-Veciz* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1417/1997, II, 32-42; VII, 471-483; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zahîre* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1994, II, 101-105; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 226-238; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *en-Nehrü'l-mâd* (nşr. Ömer Es'ad), Beyrut 1416/1995, IV, 257-261, 536; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 2003, I, 263-270; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf* (nşr. Ebû Abdullah Muhammed eş-Şâfiî), Beyrut 1997, I, 413-420; VIII, 16-32; R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les arabes*, Amsterdam 1845, s. 122; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, ts. (Doğu-Batı Yayınları), s. 435-436; M. Nâsırüddin el-Elbânî, *Cilbâbü'l-mer'eti'l-müslime fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Amman 1413/1992; Fatmağül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul 1996, s.148-167; Muhittin Uysal, *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, Konya 2004; Murat Aksoy, *Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*, İstanbul 2005; Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Ankara 2007, s. 178-186, 316-326, 445-447, 536-541; H. Yunus Apaydın, "Klasik Fıkıh Literatüründe Örtünme", *İslamiyât*, IV/2, Ankara 2002, s. 89-98; İ. Hakkı Ünal, "Hadislerle Göre Kadının Örtünmesi", *a.e.*, IX/1-4 (2006), s. 237-252.

H. YUNUS APAYDIN

Diğer dinlerde. Örtünme, bilhassa başı ve yüzü örtme âdeti eski devirlerden itibaren farklı medeniyet ve geleneklerde gerek soğuk veya sıcaktan korunma vasıtası ve süs aracı, gerek sosyal ve dinî bir gereklilik olarak değişik biçimlerde uygulanmıştır. Kıyafet ve baş örtüsü çoğu kültürde kişilerin cinsiyetini, medenî durumunu, dinini, mesleğini, konumunu ve yaşadığı bölgeyi belirten bir unsur şeklinde görülmüş, özellikle baş örtüsü yüksek statü göstergesi diye algılanmıştır. Ayrıca başı ve yüzü örtme âdeti başta evlenme töreni olmak üzere (duvak âdeti) geçiş merasimlerinin bir parçası halinde geleneklerde yer almıştır.

Mezopotamya'da yaşayan Sumer, Bâbil ve Asur topluluklarının etek, kuşak, şal ve baş örtüsünden meydana gelen elbiseler giydiği bilinmektedir. Kadınlar saçlarını genellikle file, eşarp veya türban tarzında örtülerle kapatmışlardır. Baş ve yüz örtme âdetinin Mezopotamya toplumlarında milâttan önce 4000'lere kadar gittiği kaydedilmektedir. Sumer'deki İnanna mâbedlerinde rahibeler başlarını örtmek mecburiyetindeydi. Asur'da tanrıça İştâr başörtülü olarak tasvir edilmiş, evli kadınlar

la mâbed hizmetindekiler başlarını örtmüştür. Milâttan önce 1600'lerde bir Asur kralının kanunnâmesinde bütün evli ve dul kadınların başlarını örtmeleri şart koşulmuştur. Asurlu kadınlar (m.ö. XIII. yüzyıl) -köleler ve fahişeler hariç- sosyal bir müeyyide şeklinde toplum içinde az görünmüş ve dışarıda yüzlerini örtmüşlerdir. Bu uygulama Persler'de devam etmiş, onlardan Araplar'a geçmiştir. Anadolu'da yaşayan eski topluluklardan Hititler, Frigyalılar ve İyonyalılar'da kadınların saçlarını örttükleri bilinmektedir. Eski Mısır'da erkekler peştamal tarzında bol ve kalça / diz arasını örten, kadınlarsa uzun ve genellikle omuzları açıkta bırakan elbiseler giymişlerdir. Firavunlar ve aristokrat kesim güç ve konumlarının işareti olarak peruk gibi gösterişli başlıklar takmışlardır. Köleler ve hizmetçiler dışında halk cinsiyete ve statüye göre farklı biçimlerde peruk kullanmıştır.

Hint alt kıtası çok çeşitli etnik ve dinî grupları içinde barındırması sebebiyle kıyafet biçimleri dışarıdan gelen toplumların etkisiyle dönemden döneme değişiklik göstermiştir. Milâdî IV. asra kadar göğüslerini açık bırakan kadınların giyiminde müslümanların bölgeye gelişiyle birlikte daha kapalı kıyafetler tercih edilmeye başlanmıştır. Günümüzde de benimsenen geleneksel Hint kıyafetleri arasında erkeklerin giydiği peştamal tarzındaki "dhoti" ve "lungi", erken dönemlerde sadece erkeklerin kuşandığı, sonraları kadınların da göğüslerini ve bazan başlarını kapatmak üzere kullanmaya başladığı uzun atkı biçimindeki "uttariye", erkeklerin ve kadınların boyun atkısıyla birlikte giydiği şalvar ve tunikten oluşan "şalvar kamîs", kadınlar için bütün vücudu ve çoğu zaman başı da örten tek parça halindeki "sari", daha ziyade müslüman ve dindar kadınların giydiği, bütün vücudu ve başı örten çarşaf tarzındaki "çador" ve yüzü örten "burka" sayılabilir.

Hindu topluluklarında eski dönemlerde soylu erkek ve kadınlar gösterişli başlık ve baş örtüleri kullanmışlardır. Günümüzde kadınlar bazan geleneksel kıyafetlerinin bir parçası olan atkılarla (çunni, dupatta) başlarını ve yüzlerinin bir kısmını örtmektedir. Öte yandan daha önce Mezopotamya toplumlarında uygulanan yüzü tamamen örtme âdeti Hint toplumunda da yer almıştır. Bugün kuzeydeki kırsal bölgelerde yaşayan bazı Hindu ve müslüman gruplar arasında evli kadınlar dışarıda vücudlarını ve yüzlerini tamamen

örtmektedir. "Perde" veya "pürde" diye isimlendirilen bu âdet Hindular'da evli kadınların aileden olmayanlarla, hatta kocanın ailesiyle temasını kısıtlayacak biçimde uygulanmıştır. Üst sınıf Hintli erkekler arasında dışarıya çıktıklarında veya önemli merasimlerde (evlilik, cenaze vb.) başa türban sarma âdeti (pagri) yaygındır. Sihler'de Kalsa teşkilâtına mensup traşsız erkeklerin Tanrı'ya saygı işareti olarak uzattıkları saçlarına türban (destar) bağlamaları dinî bir zorunluluktur. Sih kadınlarının, saçlarını şalvar kamîsle birlikte kullanılan ince atkıyla örtmeleri âdetidir. Modern dönemde ortaya çıkan bir Sih grubunda Kalsa teşkilâtına mensup kadınlar da eşitlik ilkesi gereği atkılarının altına küçük türban takmaktadır.

Eski Yunan toplumlarından Minoalılar ve Mikenliler'de (m.ö. 3000-1200) erkekler genellikle sadece kalça kısmını, kadınlar çoğunlukla göğüslerini açıkta bırakacak şekilde bütün vücudlarını örten uzun, dar elbiseler giymişlerdir. Grekler'de (Dorianlar) erkekler önceleri sadece kalça kısmını örten kısa etek tarzında kıyafetler giymiş, özellikle Atinalı kadınlar toplum içinde vücudlarını örtmüştür. Bilhassa geç dönemlerde vücuda sarılan dikdörtgen çarşaf biçimindeki "diplaks" ve "himation"un yanı sıra alta giyilen, kadınlar için uzun, erkekler için kısa tunikler tercih edilmiştir. Kadınlar, milâttan önce VI. yüzyıldan itibaren başlarını diplaks / himation, şal, eşarp, bone (sakkos) gibi değişik örtülerle kapatmıştır.

Roma toplumunun özellikle üst tabakaları arasında Grekler'de olduğu gibi erkek kıyafeti kısa tunik ve genellikle tuniğin üzerine sarılan "toga" (daha eski dönemde "pallium"), kadın kıyafeti uzun elbise tarzındaki "stola" ve onun üzerine başı da örtecek biçimde kuşanılan "palla"dan ibaretti. Dinî merasimlerde din adamlarıyla köleler ve barbarlar (Romalı olmayanlar) dışındaki halk kesimi başlarını da örtecek şekilde toga giymiş, dindarlık ve hayâ kavramları genellikle başı örtülü kadın veya tanrıça biçiminde sembolize edilmiştir. Roma hukuku kocaya dışarıya başı açık çıkan karısını boşama hakkı tanımıştır. Fakat eski Yunan toplumunda olduğu gibi Roma'nın bilhassa üst sınıfları arasında başı örtmek yaygın bir uygulama olmakla birlikte kadınlar her zaman bu uygulamaya riayet etmemiş, özellikle geç dönemlerde süslü saç ve peruk yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra Bizans döneminde Hıristiyanlığın etkisiyle örtünmeye vurgu art-

TESETTÜR

miş, gerek erkek gerekse kadınlar vücutlarını tamamen örten kıyafetler giymiş, özellikle üst sınıftan olanlar başlarına türban bağlamış, kadınlar ayrıca dışarıda yüzlerini kapatan ince örtüler kullanmıştır.

Yahudi geleneğinde eski devirlerden itibaren bütün vücudu ve bazan başı da örten kıyafetler giyilmiş, fakat baş örtüsünün dinî bir kural haline gelmesi antik dönemde gerçekleşmiştir. Tevrat'ta baş örtüsünün saygınlık işareti olarak sadece din adamları (kohenler) için bağlayıcı bir hüküm şeklinde yer almasından (Çıkış, 28/4, 36-37, 39-41; 29/5-9; Levililer, 8/9, 13; 21/10) ve Ahd-i Atık'teki bazı atıflardan hareketle eski İsrâil toplumunun sıradan erkek ve kadınlar için dinî amaçlı baş ve yüz örtme kuralı olmadığı ileri sürülmüştür (Tekvîn, 38/14, 19; Çıkış, 34/29-35; Levililer, 13/45; Tesniye, 21/12; II. Samuel, 15/30; İşaya, 3/18-24; 47/2; Yeremya, 7/29; 14/3-4; Neşîdeler Neşîdesi, 4/1, 3; 6/7; krş. Susana, 32). Bununla birlikte nişanlısı İshak'tan kendini sakınan Rebeka örneğinde görüldüğü gibi muhtemelen üst sınıfa mensup kadınlar arasında hayâ duygusuyla baş örtme âdetine işaret eden pasajlar vardır (Tekvîn, 24/65; Sayılar, 5/18; İşaya, 3/17; Hezekiel, 16/7-8; III. Makkabiler, 4/6). Antik dönemde bilhassa milâdî I. yüzyıldan itibaren yahudi kadınlarının dışarıya çıkarken dinî gereklilik dolayısıyla saçlarını ve yüzlerinin alt kısmını örttükleri bilinmektedir.

Dışarıda baş örtme uygulaması, Mişna (Ketuboth, 7/6) ve Talmud'da (Ketuboth, 72^{a-b}; Shabbath, 118^b; Kiddushin, 31^a) hükme bağlanmış, kadınların erkekler karşısında hayâ prensibi icabı, erkeklerin ise -kadınlar kadar bağlayıcı olmasa da- Tanrı'ya karşı saygı ve tevazu maksadıyla saçlarını örtmeleri gerekli görülmüştür. Söz konusu hüküm, bir kohenin zina ile suçlanan bir kadının saçını ceza ve aşağılama amacıyla topluluk içinde açmasından bahseden Tevrat pasajına dayandırılmıştır (Sayılar, 5/18; ayrıca bk. *The Works of Philo*, s. 599 [The Special Laws III, 10/56]; krş. Koeher – Baumgartner, III, 970). Buna paralel olarak kadın için baş açıklığı Talmud âlimleri tarafından çıplaklık kapsamında görülmüş, kadının başını örtmeden dışarıya çıkması, kocasının onu nikâh aktinin bir gereği olan mehrini (mohar) vermeden boşaması için yeterli sebep kabul edilmiştir (Ketuboth, 72^{a-b}). Baş açık bir kadının bulunduğu yerde erkeğin günlük Şema duasını söylemesi de şeriata aykırı görülmüştür (Berakoth, 24^a).

Talmud'da baş örtme kuralı konusunda kadınlar için evli veya bekâr ayırımı yapılmısa da (Nedarim, 30^b; Baba Kama, 90^a; krş. Mişna, Ketuboth, 2/1) sonraki dönemlerde bilhassa Ortaçağ Avrupası'nda söz konusu kural evli kadınlarla sınırlandırılmıştır. Ancak İbn Meymûn bu uygulamayı bekâr kızları da kapsayacak şekilde genellemiştir (Forbidden Intercourse, 21/17). Talmud'da yüzü örtmekle ilgili bir hüküm bulunmamasına rağmen İbn Meymûn bunu da gerekli görür (Marriage, 24/12). Müslüman Arap ülkelerindeki yahudi kadınları yüz örtüsü (peçe) kullanırlardı. XVII-XVIII. yüzyıl Avrupa'sında da yahudi kadınlarının dışarıda veya sinagogda yüzlerini örtmeleri hükme bağlanmıştı. Fakat Osmanlılar'da gayri müslim kadınların dışarıda peçe örtmesine izin verilmezdi. Talmud'da baş örtme kuralı dışarıyla sınırlandırılrsa da Ortaçağ'da yahudi kadınları evin içinde de saçlarını örtülü tutmuşlardır (Zohar, III, 125^b-126^a; Talmud'daki benzer uygulama için bk. Yoma, 47^a). Başlangıçta yahudi âlimleri peruğa karşı çıkarken günümüzde küçük bir kesim hariç ortodoks yahudilerinde peruk kullanımı yaygındır (Mişna ve Talmud'daki kullanım için bk. Shabbath, 6/5; Nazir, 28^b). Bugün Batı Avrupa ve Amerika'da ortodoks grupları dışındaki yahudi cemaatlerinde baş örtüsü uygulaması sinagog dışında terkedilirken ortodokslarda ve Doğulu yahudi grupları arasında eşarp, bone, peruk ve şapka gibi giysilerle sürdürülmektedir. Baş örtme konusunda son sözün geleneğe mi yoksa yahudi dinî hukukuna mı ait olduğu konusundaki teorik tartışmalar halen devam etmektedir.

Erkeklerin saçlarını örtmeleri Talmud'da bilhassa ibadet ve Tevrat çalışması için tavsiye edilmiş, bu husus özellikle din âlimleri ve ibadeti yönetenler için gereklilik kapsamında görülmüştür (Rosh Ha-Shana, 17^b; Ta'anith, 20^a; Shabbath, 118^b; Kiddushin, 31^a; krş. Nedarim, 30^b; ayrıca bk. *The Works of Philo*, s. 560 [The Special Laws I, 50/270]; İbn Meymûn, *Delâletü'l-hâ'irîn*, II, 629; III, 52). Yahudi geleneğinde ve özellikle Avrupa'da erkeklerin sinagogda saçlarını örtmeleri zorunluluktan ziyade âdet şeklinde uygulanmış, modern dönemde ise reformist gruplar tarafından yasaklanmıştır. Günümüzde ortodoks veya dindar yahudi erkekleri belli ibadet günlerinde özel dua şalı (tallit) örtünmekte, ibadetlerde ve diğer zamanlarda geleneğe bağlılık adına küçük takke biçiminde başlık (kipa) takmaktadırlar. Ortodoks dışı yahudi grupla-

rında kipa âdeti sinagoga hasredilmiş veya kişisel seçime bırakılmıştır. Bazı reform gruplarında kadınlar da sinagogda kipa takmaktadır.

Hıristiyanlık'ta başından itibaren kadınların giyimine dinî açıdan büyük önem verilmiştir. Yeni Ahid'de yer alan iki ayrı pasajda kadınların hayâlî ve abartısız biçimde giyinmeleri istenmiş (Timoteos'a Birinci Mektup, 2/9-10; Petrus'un Birinci Mektubu, 3/3-4), Pavlus'un mektuplarında yer alan bir pasajda baş örtüsüne vurgu yapılmıştır (Korintoslular'a Birinci Mektup, 11/2-16). İlgili pasajda Pavlus, hıristiyan kadınlarının yaratılış ve konum itibarıyla -kadının erkeğin aşağısında yer almasından dolayı- erkeğin kadın üzerindeki otoritesinin sembolü olarak topluluk içinde saçlarını örtmelerini, buna karşılık erkeklerin doğrudan Tanrı'nın sûretinde yaratılmış ve Tanrı'yı temsil eden taraf olmasından ötürü saçlarının açık kalmasını gerekli görmüştür. Pavlus'a göre saç kadına örtünme için verilmiştir ve başı açmak yalnız saçın kazıtılması halinde mümkündür, bu da yas veya ceza anlamı taşıdığı için arzu edilen bir şey değildir.

İlk kilise babalarının yazılarında da yer alan abartısız giyinme ve baş örtme kuralı Meryem'in örtüsü bağlamında hayâ ile ilişkilendirilmiş ve kadını toplum içinde yücelten bir uygulama diye yorumlanmıştır. Öte yandan Pavlus'un işaret ettiği (Korintoslular'a Birinci Mektup, 11/7-9) erkekle kadın arasındaki hiyerarşi korunmuş, Rabbânî literatüre de geçmiş bir yorum olarak (*Genesis Rabba*, 17/8) erkeğin kadın üzerindeki otoritesinin simgesi mânasında baş örtüsü ilk kadın Havvâ'nın işlediği günahın sonucu şeklinde değerlendirilmiştir. Tertullian'ın yazılarından o dönemde (II-III. yüzyıl) övgüyle bahsettiği putperest Arap kadınlarının da hayâ gereği saçlarını ve yüzlerini örttükleri anlaşılmaktadır ("On the Veiling of Virgins"). Hıristiyan kadınları ise hem Doğu hem Batı'daki hıristiyan cemaatlerinde uygulandığı üzere, evli veya bekâr ayırımı olmaksızın genellikle yüzlerini açıkta bırakacak şekilde saçlarını ve boyunlarını örtmüşlerdir. Ortaçağ hıristiyan teologu Thomas Aquinas ile Martin Luther ve Jean Calvin gibi ilk Protestan teologlarınca da benimsenen baş örtme uygulaması Ortaçağ boyunca ve modern dönemde hıristiyan toplumlarda şal, eşarp, bone veya şapka gibi değişik biçimlerde sürdürülmüştür. Fakat zamanla dışarıda başı örtmek dinî yükümlülükten ziyade âdet şeklinde algılanmış ve

dini boyutu kilisedeki uygulamayla sınırlandırılmıştır. XX. yüzyıl başlarından itibaren çoğu Protestan cemaatlerinde kadınların kilise içinde başlarını örtmesi de gereklilik kapsamında görülmemeye başlanmış ve ferdi tercihe bırakılmıştır. Roma Katolik kilisesinde 1917 yılı kararına dayanan, sıradan Katolik kadınlar için kilise içinde baş örtme zorunluluğunun 1983 yılına ait karar çerçevesinde iptal edildiğini söyleyenlere karşılık kuralın hâlâ devam ettiği görüşü hâkimdir. Günümüzde Katolik ülkelerindeki uygulama örfe göre belirlenmekte, baş örtme geleneğinin devam ettiği bölgelerde normalde dışarıda başlarını örten kadınlar kilisede de başlarını kapatmaktadır. Bu uygulama bilhassa geleneksel Katolikler diye bilinen grup tarafından sürdürülmektedir. Ortodoks hıristiyan cemaatlerinde ise uygulama bölgeden bölgeye değişmekle birlikte kilisede baş örtme âdetini devam ettiren cemaatler nisbeten çoğunluktadır. Uygulamadaki bu farklılık konunun teorik boyutuyla ilgili tartışmalarda da görülmektedir. Bazı hıristiyan grupları, Pavlus'un baş örtmeyle ilgili ifadesini kadının uzun saçı diye veya "kocasının örtüsüdür" biçiminde yorumlamakta, bazıları da bunu ilk dönem hıristiyan toplumuyla sınırlı bir âdet şeklinde görmektedir. Uygulamanın devamından yana olan gruplar baş örtmenin her devirde bütün hıristiyan toplumları için mutlak bir kural olduğunu savunurken liberal ve feminist gruplar baş örtüsünü Ortaçağ'dan kalma, kadını kısıtlayan ve baskı altına alan bir unsur sayıp reddetmektedir.

Öte yandan sıradan hıristiyan erkeklerin kilisede baş açık bulunması kuralına her devirde uyulmuştur. Din adamlarının başlangıçta kilisede başlık kullanmaları yasaklanmış, onun yerine papazlar Tanrı'ya karşı tevazu göstergesi olarak başlarının tamamını veya tepesini kazıtarak soğuktan korunmak için takkeye benzer bir başlık (zucchetto) kullanmış, XIII. yüzyıldan itibaren başlık konusunda serbestlik getirilmiştir. Günümüzde başı kazıtma sürekli bir âdet olarak uygulanmamakla birlikte başlık kullanımı Katolikler arasında devam etmektedir. Ayrıca Katolikler'de ve Ortodokslar'da bilhassa üst düzey din adamları, otoritelerinin sembolü olarak gösterişli kıyafet ve başlıklar kullanmakta, rahibeler ise sadece yüzleri açıkta kalacak şekilde bütün vücutlarını ve başlarını örten sade giysiler giymektedir. Protestanlar'da erkek ve kadın papazlar için başlık uygulaması yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

- İbn Meymûn, *Delâletü'l-hâ'irîn: The Guide of the Perplexed* (trc. S. Pines), Chicago 1963, II, 629 (III, 52); a.m.f., *The Code of Maimonides (Mishneh Torah): The Book of Women* (trc. I. Klein, ed. L. Nemoy), New Haven 1972, s. 153-155 (Forbidden Intercourse, 21/17); a.m.f., *The Code of Maimonides (Mishneh Torah): The Book of Holiness* (trc. L. I. Rabinowitz – P. Grossman), New Haven 1965, s. 137 (Marriage, 24/12); *The Summa Theologica of Saint Thomas Aquinas*, London 1921, XIII, 308-310 (II.II.169.2); W. Kornfeld, "Prostitution Sacréc", *DBS*, VIII, 1360; Mebrure Tosun – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara 1975, s. 252; Meral Akkent – Gaby Franger, *Das Kopftuch: Başörtü*, Frankfurt 1987, s. 85-99; *The Nicene and Post-Nicene Fathers* (ed. Ph. Schaff – H. Wace), Edinburgh 1989-94, first series: III, 429; XII, 150-152; XIII, 433-434; second series: X, 340, 382; A. Rousselle, "Body Politics in Ancient Rome", *A History of Women in the West: From Ancient Goddesses to Christian Saints* (ed. P. Schmitt Pantel), Cambridge 1992, s. 314-315, 320; *The Works of Philo: Complete and Unabridged* (trc. C. D. Yonge), Peabody / Massachusetts 1993, s. 560, 599 (The Special Laws I, 50/270; The Special Laws III, 10/56); *The Ante-Nicene Fathers* (ed. A. Roberts – J. Donaldson), Edinburgh 1994, II, 263-267, 290; III, 687; IV, 14-37; D. F. Sawyer, *Women and Religion in the First Christian Centuries*, London-New York 1996, s. 104-106, 150-151; L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (trc. ve ed. M. E. J. Richardson), Leiden 1996, III, 970; S. M. Lowenstein, *The Jewish Cultural Tapestry: International Jewish Folk Traditions*, New York 2000, s. 157-173; *Luther on Women: A Sourcebook* (trc. ve ed. S. C. Karant-Nunn – M. E. Wiesner-Hanks), Cambridge 2003, s. 31, 95; *Encyclopedia of Fashion: Custome and Culture* (ed. S. Pendergast – T. Pendergast), 2004, I-IV; E. Nesbitt, *Sikhism*, Oxford 2005, s. 51, 84; R. Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome*, Cambridge 2006, s. 11, 71, 339; *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia* (ed. M. Schaus), New York 2006, s. 52, 82-83, 149-150, 182, 476, 625; J. Larson, *Ancient Greek Cults: A Guide*, New York 2007, s. 49, 109, 119; J. Morgan, "Women, Religion and the Home", *A Companion to Greek Religion* (ed. D. Ogden), Oxford 2007, s. 299-300; J. Scheid, "Sacrifices for Gods and Ancestors", *A Companion to Roman Religion* (ed. J. Rüpke), Oxford 2007, s. 263-264; L. Harlan, "Words That Breach Walls: Women's Rituals in Rajasthan", *Women's Lives, Women's Rituals in the Hindu Tradition* (ed. T. Pinchman), Oxford 2007, s. 66-69; Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İstanbul 2008, s. 211-212; B. A. Brook, "Some Observations Concerning Ancient Mesopotamian Women", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, XXXIX/3, Chicago 1923, s. 187-194; M. J. Broyde, "Tradition, Modesty and America: Married Women Covering Their Hair", *Judaism*, XL/1, New York 1991, s. 79-87; L. L. Bronner, "From Veil to Wig: Jewish Women's Hair Covering", a.e., XLII/4, 1993, s. 465-477; K. Kohler – G. Deutsch, "Bareheadedness", *JE*, II, 530-533; M. Ydit – J. R. Baskin, "Head, Covering of the", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, VIII, 506-507; V. D. Lipman, "Veil", a.e., XX, 489.

SALİME LEYLA GÜRKAN

TESHÎL

(التسهيل)

Hemzenin yumuşatılarak "hâ"ya (ه) yaklaştırılmasını ifade eden kıraat terimi (bk. HAREF; HEMZE).

TESHÎM

(bk. İRSÂD).

TE'SİS

(التأسيس)

Kafiye düzeninde revî harfinden önceki harekeli harfin önünde yer alan elif harfi (bk. KAFİYE).

TE'SİSÜ'n-NEZÂİR

(تأسيس النظائر)

Müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını konu alan, yazarı tartışmalı eser.

Eserin adı ve müellifi konusundaki görüş ayrılıkları farklı müelliflere ait benzer eserler bulunduğu gibi bir intiba uyandırmasa da kaynaklarda yapılan iktibaslar ve *Te'sisü'n-nezâ'ir* yahut *Te'sisü'n-naazar* adıyla Ebü'l-Leys es-Semerkindî ve Ebü Zeyd ed-Debûsî'ye atfedilen yazmalarla *Te'sisü'n-naazar* adıyla Debûsî'ye nisbet edilerek basılan eser incelendiğinde hepsinin bir tek kitaptan ibaret olduğu anlaşılacaktır. Matbu nüshada *Te'sisü'n-naazar* adının verilmesine karşılık yazmalarda ve esere yapılan atıflarda çoğunlukla *Te'sisü'n-nezâ'ir* diye anılmaktadır. Nüshalar arasında görülen bazı farklılıklar, eksiklikler veya fazlalıklar bunların ayrı birer eser şeklinde değerlendirilmesini gerektirecek nitelikte değildir. Süleymaniye Kütüphanesi ile (Fâtih, nr. 1501, *Kitâbü't-Te'sisi'n-nezâ'ir fi'l-fıkh 'alâ mezheb-i'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe*; Şehid Ali Paşa, nr. 709, *Kitâbü Te'sisi'n-nezâ'ir fi'l-hilâf beyne Ebî Hanîfe ve aşâbih ve beyne-ş-Şâfi' ve Mâlik*; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 101) Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 17381, *Kitâbü't-Te'sis fi'l-fıkh*) kayıtlı nüshalar kapak sayfalarında ve mukaddimelerinde Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye nisbet edilmektedir. Şehid Ali Paşa nüshasının ilk paragrafı diğer bütün nüshalardan farklı olmak-